

1.2 Модернізація інформаційного забезпечення управління витратами виробництва для потреб стейкхолдерів сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних змін

В теперішніх умовах господарювання процес прийняття управлінських рішень будується на інформації про використання ресурсів при створенні об'єктів діяльності підприємства та їх реалізації потенційним покупцям. Одним із пріоритетних об'єктів економічного управління на сільськогосподарських підприємствах є витрати виробництва і собівартості реалізації. На скільки ефективно використовуються ресурси підприємства значною мірою залежить від знання, вміння і професійної компетентності конкретних працівників управлінських структур щодо організації інноваційних технологічних процесів та наявності інформації, необхідної для прийняття ними відповідних рішень. На основі інформації облікової системи підприємства про витрати і собівартість сільськогосподарської продукції приймається близько 90 відсотків усіх управлінських рішень. Таким чином, витрати виступають головним об'єктом управління на підприємстві.

В сучасних умовах, актуальним залишається питання дослідження особливостей формування інформації про витрати на виробництво продукції сільського господарства з метою забезпечення стейкхолдерів інформацією щодо понесених витрат, обсяги виробленої продукції для потреб управління підприємством. Невирішені проблемні питання набувають значущості в сучасних трансформаційних умовах .

Важливим елементом організаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств виступають інформаційні зв'язки між центрами відповідальності та стейкхолдерами підприємства. Тому резерви модернізації процесу координації діяльності підприємств аграрної сфери лежать в площині інформаційного забезпечення їх господарської діяльності [15].

Дієва та ефективна модернізація є достатнім елементом скорочення понесених витрат на виробництво продукції; подолання проблеми збитковості

підприємств і виступає засобом виживання підприємств в умовах здорової конкуренції. Роль модернізації виробничої діяльності завжди відображає структурну перебудову, перерозподіл ресурсної бази, створення сучасних технологій виробництва сільськогосподарської продукції [16].

Отже, модернізація інформаційного забезпечення управління витратами має на меті наблизити механізм управління ними до світових стандартів, зробити їх адекватними потребам стейкхолдерів.

Сільське господарство України формує найбільшу частку структури експорту, що в еквіваленті складає 22 млрд. дол. США; забезпечує біля 30 % валютних надходжень; створює більше 10 % ВВП. До сільського господарства причетні сільські жителі, а це майже 35 % населення України, понад 18 % працюючих в Українській економіці зайняті у сільськогосподарському виробництві.

Функціонування сільськогосподарського виробництва забезпечує значна кількість підприємств та фізичних осіб-підприємців, які здійснюють свою операційну діяльність в галузях рослинництва і тваринництва (табл. 1).

При виробництві сільськогосподарської продукції підприємствами галузі у 2020 році на формування операційних витрат було використано ресурсів на суму біля 500 млрд. грн., з них матеріальних цінностей, робіт і послуг – 380 млрд. грн., спожитих необоротних активів – 45 млрд. грн. та вартість робочої сили – 57 млрд. грн. (табл. 2).

Таблиця 1. Структура суб'єктів господарювання за КВЕД А-01 в сільськогосподарському виробництві за станом у 2020 році

Види діяльності за КВЕД	Код за КВЕД–2010	Юридичні особи-підприємства		Фізичні особи-підприємці		Разом	
		одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
Вирощування однорічних і дворічних культур	01.1	41622	87,9	11581	59,8	53203	79,8
Вирощування багаторічних культур	01.2	1430	3,0	871	4,5	2301	3,4
Відтворення рослин	01.3	157	0,3	263	1,4	420	0,6
Тваринництво	01.4	2202	4,7	2131	11,0	4333	6,5

Продовження таблиці 1

Змішане сільське господарство	01.5	968	2,0	457	2,4	1425	2,1
Допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність	01.6	961	2,0	4054	20,9	5015	7,5
Всього суб'єктів господарювання в сільськогосподарському виробництві	01	47340	100,0	19357	100,0	66697	100,0

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [17]

Проте, сільськогосподарське виробництво характеризується низьким рівнем ефективності. При цьому, майже 20 % підприємств, що займаються вирощуванням продукції рослинництва і 30 % підприємств, що виробляють продукцію тваринництва у 2020 році були збитковими (рис. 1).

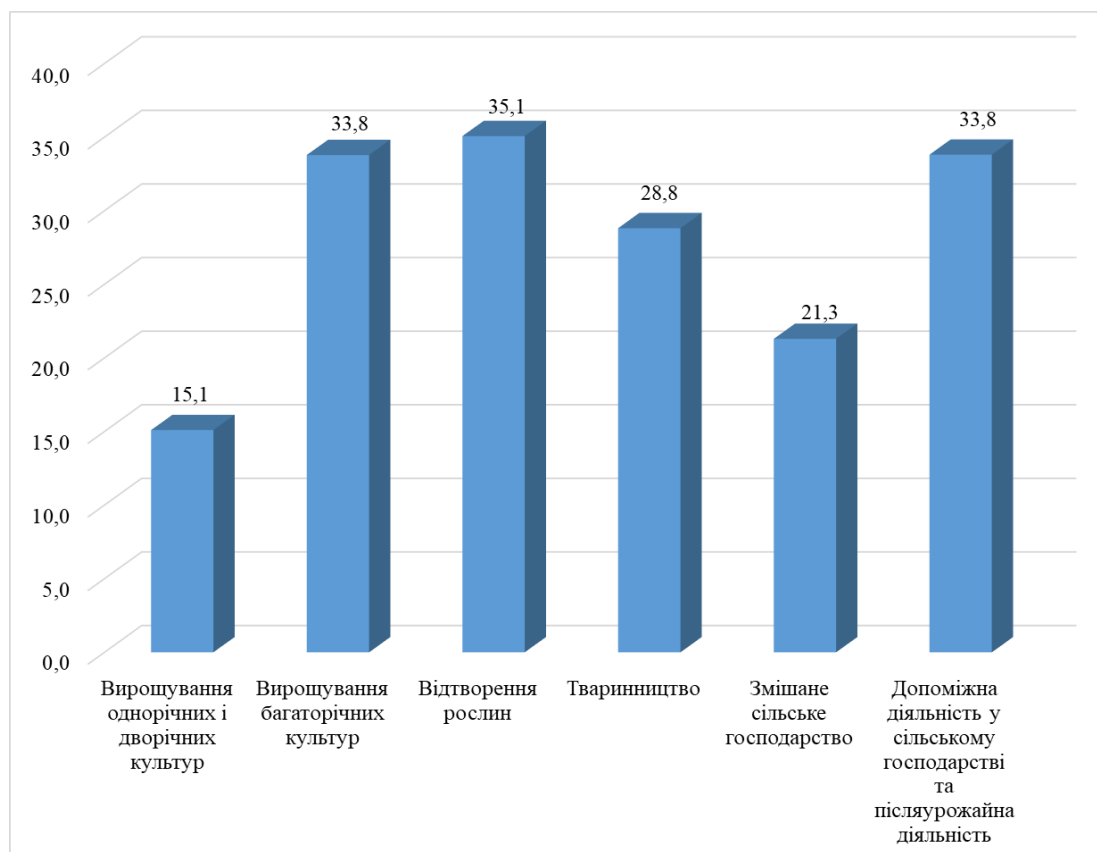

Рис. 1. Підприємства сільськогосподарського виробництва у 2020 році, які одержали збиток (у % до загальної кількості підприємств)

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [17]

Таблиця 2. Витрати ресурсів на виробництво та їх структура в сільськогосподарських підприємствах у 2020 році

З них за складовими витрат												
	Код за КВЕД-2010	Витрати на виробництво продукції	матеріальні витрати та витрати на оплату послуг, використані у виробництві		амортизація		витрати на оплату праці		відрахування на соціальні заходи		інші витрати	
			млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
			млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Вирощування однорічних і дворічних культур	01.1	407634,5	315350,3	77,4	36490,0	9,0	37267,0	9,0	8057,6	2,0	10469,6	2,6
Вирощування багаторічних культур	01.2	4304,4	2534,7	58,9	626,6	14,5	854,7	19,9	190,7	4,4	97,7	2,3
Відтворення рослин	01.3	487,6	271,2	55,6	62,5	12,8	120,1	24,6	26,6	5,5	7,2	1,5
Тваринництво	01.4	66784,1	51053,3	76,4	6076,4	9,1	7267,9	10,9	1572,6	2,4	813,9	1,2
Змішане сільське господарство	01.5	3467,1	2684,7	77,4	239,5	6,9	364,3	10,5	84,7	2,5	93,9	2,7
Допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність	01.6	11175,2	8102,3	72,5	1257,2	11,3	1387,6	12,4	292,7	2,6	135,3	1,2
Всього витрат	01	493852,9	379996,4	76,9	44752,1	9,1	47261,7	9,6	10224,9	2,1	11617,7	2,4

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [17]

Водночас, в умовах ринкової спрямованості господарювання показником ефективності діяльності підприємств має бути прибутковість одержаного доходу, його якість через результативне розміщення ресурсів за допомогою інноваційних цінових механізмів.

Загальна характеристика обсягів і структури використаних ресурсів суб'єктами господарювання в сільському господарстві за окремими їх видами, що були здійснені в процесі виробництва і для загальновиробничої управлінської діяльності у 2020 році наведена в табл. 3.

Таблиця 3. Структура ресурсів при формуванні виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) сільського господарства в підприємствах за 2020 рік

Елементи витрат за ресурсами	Суб'єкти господарювання			
	підприємства		у т.ч. фермерські господарства	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
1. Прямі матеріальні витрати	245 959,8	55,7	44 138,4	57,6
у тому числі				
• насіння та посадковий матеріал	35 749,1	8,1	8 076,6	10,5
• корми	54 901,3	12,4	3 065,4	4,0
✓ з них покупні:	23 107,3	5,2	1 492,6	1,9
• інша продукція сільського господарства	6 677,7	1,5	262,1	0,3
• мінеральні добрива	60 290,1	13,7	14 805,8	19,3
• пальне і мастильні матеріали	30 901,9	7,0	7 956,8	10,4
• електроенергія	4 252,7	1,0	523,1	0,7
• паливо й енергія	1 892,5	0,4	190,5	0,2
• запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	21 089,4	4,8	5 030,1	6,6
2. Прямі витрати на оплату праці	29 932,5	6,8	4 682,1	6,1
3. Інші прямі витрати	103 553,9	23,4	19 718,9	25,8
у тому числі				
• відрахування на соціальні заходи	6 654,1	1,5	1 066,3	1,4
• орендна плата за:				
✓ земельні частки (паї)	46 192,9	10,5	8 605,7	11,2
✓ майнові паї	660,8	0,1	38,9	0,1

Продовження таблиці 3

• амортизація	35 969,9	8,1	7 964,7	10,4
4. Загальновиробничі витрати	62 083,4	14,1	8 028,0	10,5
з них				
• оплата послуг сторонніх організацій	33 235,4	7,5	4 235,9	5,5
Витрати, всього	441 529,6	100,0	76 567,4	100,0

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [17]

Отже, виробнича собівартість продукції сільського господарства формується з прямих матеріальних витрат (55,7 %), в т.ч. корми і мінеральні добрива в межах 13-14 %, прямих витрат на оплату праці (6,8 %), інших прямих витрат (23,4 %), в т. ч. орендна плата за земельні частки (паї) – 10,5 % та загальновиробничих витрат (14,1 %).

Результат діяльності сільського господарства за показником одержаного чистого доходу створюють витрати собівартості реалізації продукції, які передані покупцям. Розрахунок ефективності витрат собівартості реалізації за об'єктами створеними у сільському господарстві наведений в табл. 4.

Таблиця 4. Динаміка витрат виробничої собівартості реалізованої продукції та ефективності їх формування за КВЕД А «Сільське, лісове та рибне господарство»

Роки	Чистий дохід від реалізації продукції (млн.грн.)	Виробнича собівартість реалізованої продукції (млн.грн.)	Валовий прибуток (млн.грн.)	Валова рентабельність чистого доходу (%)	Валова віддача витрат виробничої собівартості реалізованої продукції (грн.)
2014	214972,5	151037,8	63934,7	29,7	1,42
2015	366966,4	231825,1	135141,3	36,8	1,58
2016	402597,4	278375,7	124221,7	30,9	1,45
2017	452760,1	328071,3	124688,8	27,5	1,38
2018	528657,8	400452,2	128205,6	24,3	1,32
2019	560598,7	456453	104145,7	18,6	1,23
2020	602684,4	464854,1	137830,3	22,9	1,30

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [17]

Діагностика валової віддачі витрат виробничої собівартості реалізації продукції (характеризує надходження чистого доходу на 1 грн використаних ресурсів при формуванні виробничої собівартості реалізованої продукції в сільському господарстві) показує негативну тенденцію. Показник постійно (з року в рік) зменшується. Якщо в 2015 році на кожен гривню ресурсів вкладених у виробничу собівартість продукції сільськогосподарських підприємств одержували 1,58 грн. чистого доходу, то в 2020 році цей показник становив лише 1,30 грн., що на 0,28 грн. (або на 17,7%) менше.

Візуалізація зміни валової віддачі витрат виробничої собівартості реалізації продукції представлено на рис. 2.

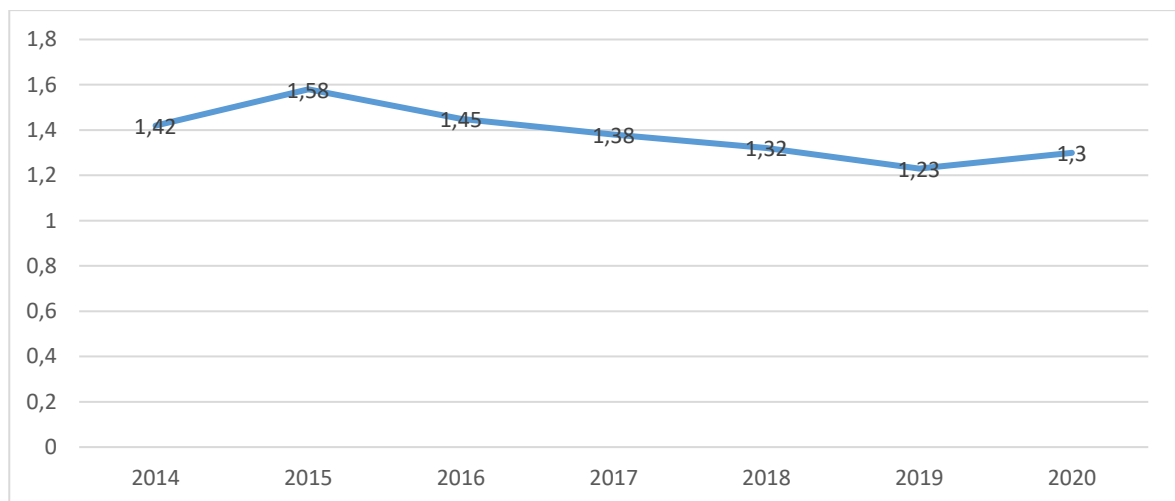

Рис. 2. Динаміка валової віддачі витрат виробничої собівартості реалізації продукції сільськогосподарських підприємств за період 2014-2020 рр.

Джерело : побудовано авторами на основі табл. 4

Таким чином, можна стверджувати, що розвиток сільського господарства країни відіграє далеко не останню роль у її загальному економічному розвитку. Сільське господарство створює робочі місця, забезпечує формування доходів працівників. Розвиток сільського господарства постає життєвоважливим чинником становлення усіх секторів національної економіки.

Забезпечення ефективного функціонування господарюючих систем в сільському господарстві потребує економічно обґрунтованого управління їх діяльністю, особливо процесом використання ресурсів у виробництві. Ефективність виробництва – такий стан підприємства, коли виробляється продукції стільки, наскільки максимально можливо при даній кількості і асортименті виробничих ресурсів. Якщо підприємство не досягає такого показника, діяльність є неефективною.

Витрати підприємства формуються в процесі створення об'єктів підприємницької діяльності та господарських операцій, що зменшують вартість активів. При створенні об'єктів підприємницької діяльності вартість використаних ресурсів формує виробничу собівартість (ресурси в технологічному процесі перетворюються у виготовлену готову продукцію).

Виробничий процес (в перекл. з англ. *manufacturing process*) – систематичне та цілеспрямоване змінювання в часі та просторі будь-яких (кількісних та якісних) характеристик засобів виробництва та робочої сили для отримання готової продукції. У сільськогосподарському виробництві, по-перше, вони тісно переплітаються з природними процесами розвитку біологічних активів та залежать від строків їх вирощування; по-друге, основним засобом виробництва, як відомо, є земля різної родючості; по-третє, переважна частина ресурсів не одержується від постачальників, а виробляється самими підприємствами (багаторічні насадження, худоба, насіння, корми, органічні добрива); по-четверте, пов'язані з сезонністю виробництва, при якій виникає необхідність концентрації ресурсів у певні періоди і по-п'яте, істотна залежність від зміни погодних умов.

В організаційному напрямку – це складний комплекс первинних процесів: основних, допоміжних і обслуговуючих підрозділів підприємства, що забезпечують своєчасне виробництво сільськогосподарської продукції. Основні процеси – технологічні процеси, в ході яких відбувається створення такої продукції. Допоміжні процеси – забезпечують безперебійний перебіг основних процесів (ремонтні роботи, пов'язані з основними засобами, забезпечення всіма

видами енергій (електроенергією, теплом, водою). Обслуговуючі процеси – процеси, пов'язані з обслуговуванням як основних, так і допоміжних процесів, які не створюють продукцію (зберігання, транспортування, технічний контроль).

В процесі господарської діяльності формуються витрати підприємства (визначаються як сума зменшення вартості активів або зменшення власного капіталу (збиток) в цілому (зовнішні), так і його структурних підрозділів (внутрішні). Джерелом покриття витрат підприємства є його доходи, які збільшують вартість активів на суму витрат, здійснених для отримання таких доходів, і суму одержаного чистого прибутку.

Витрати структурного підрозділу – вартість ресурсів, використаних в технологічному процесі, яка формує виробничу собівартість створеної в структурному підрозділі продукції (робіт, послуг). У виробничих структурних підрозділах, які за технологічним процесом безпосередньо приймають участь у створенні об'єкта підприємницької діяльності (продукції, робіт, послуг), вартість використаних ресурсів складає виробничу собівартість, тобто ресурси перетворюються в об'єкти підприємницької діяльності.

Таким чином, витрати сільськогосподарських підприємств формуються в двох аспектах, як перетворення ресурсів у створенні об'єкти діяльності та собівартості реалізації їх при передачі покупцям при збуті продукції (рис. 3-5).

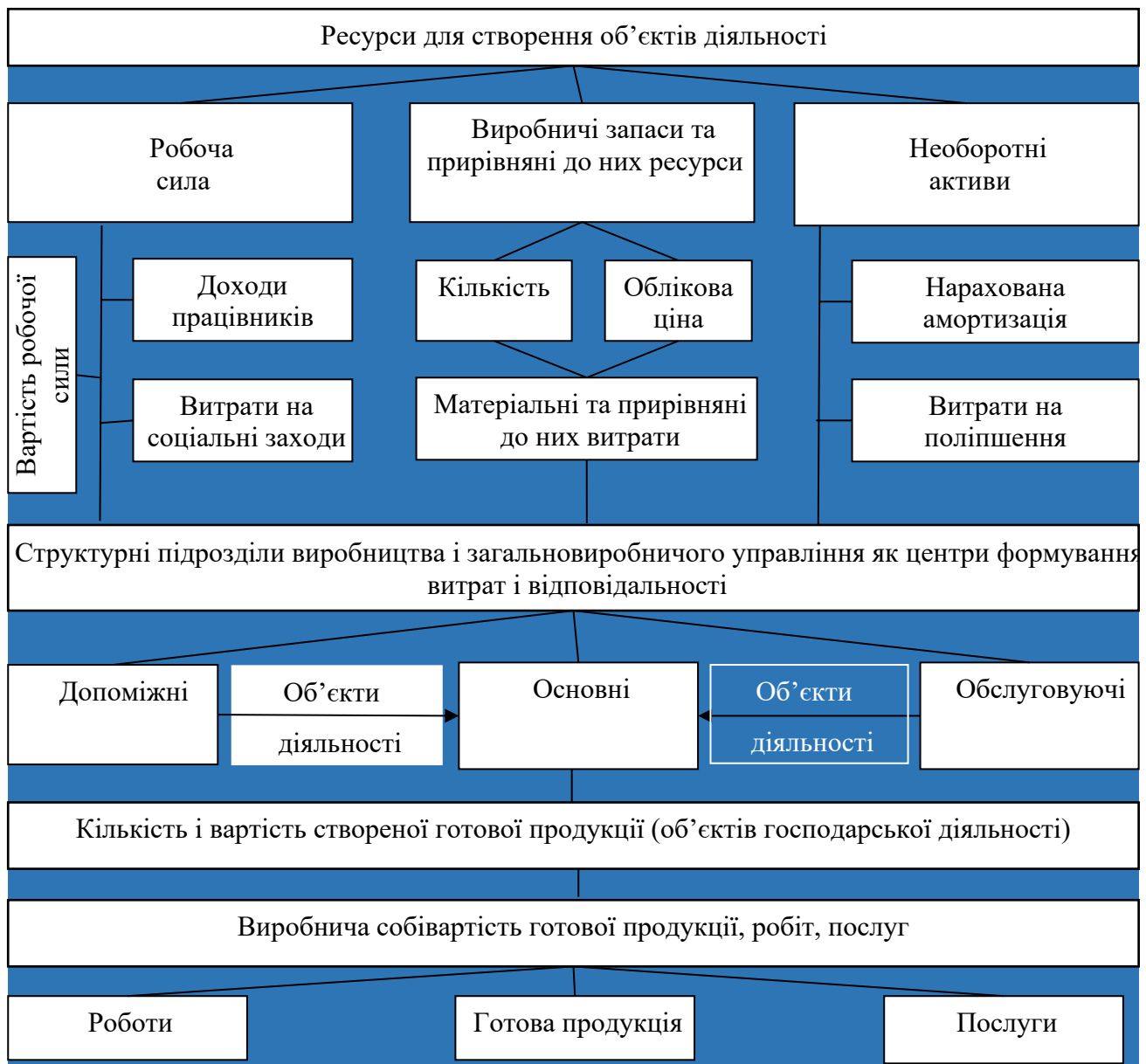

Рис. 3. Модель перетворення ресурсів у створені об'єкти господарської діяльності на сільськогосподарських підприємствах

Джерело: узагальнено авторами

Рис. 4. Структурна схема формування витрат виробництва в сільськогосподарських підприємствах – управлінський аспект

Джерело: узагальнено авторами

В умовах ринкової економіки витрати виробництва сільськогосподарських підприємств є важливим аспектом їх самозабезпеченості, економічної стійкості, конкурентоспроможності і здійснення ефективної господарської діяльності. Оптимальний рівень витрат є основною умовою виживання і розвитку підприємства, в процесі управління витратами виникає потреба у визначенні об'єктного використання ресурсів, їх оцінюванні, структуризації за елементами та статтями, структурними підрозділами, центрами відповідальності і калькуляційними одиницями (рис. 4) та організації процесу бюджетування, контролю (попереднього і поточного) в режимі онлайн.

Рис. 5. Модель формування витрат собівартості реалізації як сума зменшення активів та їх покриття в процесі реалізації

Джерело: узагальнено авторами

Отже, сучасні методи управління витратами виробництва і собівартості реалізації продукції повинні забезпечити:

1) мінімальне співвідношення витрат на створення об'єктів діяльності і одержаних від них доходів за показником витратомісткості. Результат такого показника оцінюється напрямком руху в динаміці до мінімальної величини показника;

2) максимальне співвідношення одержаних доходів до витрат на створення об'єктів діяльності, які забезпечували формування доходів за показником витратовіддачі. Його результат оцінюється напрямком руху в динаміці до максимальної величини показника.

Рівень показників витратомісткості і витратовіддачі за загальними доходами і витратами сільськогосподарських підприємств країни представлено на рис. 6.

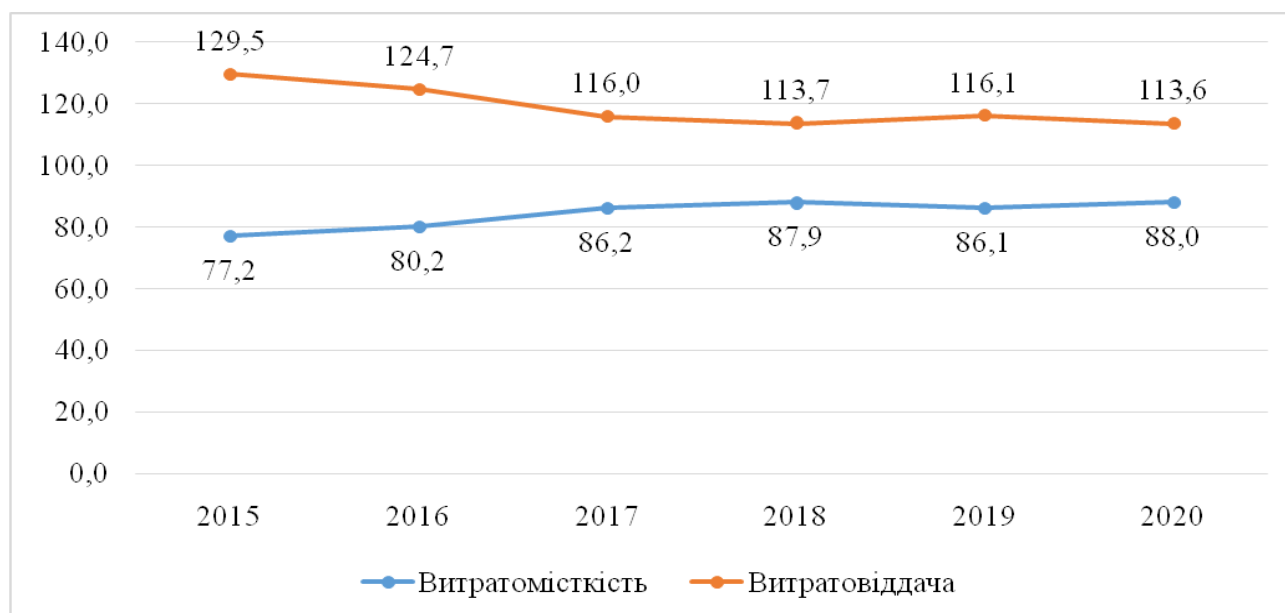

Рис. 6. Загальний рівень ефективності витрат у сільськогосподарському виробництві України (коп.)

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [17]

Названі показники необхідно розраховувати окремо і доцільніше досліджувати відносно кожного потенційного покупця та реалізованої їм продукції. Ефективність відносин підприємства з покупцями варто здійснювати за показниками витратомісткості і витратовіддачі.

Показник витратомісткості відносно покупців характеризуватиме ефективність понесених підприємством витрат виробничої собівартості на виробництво продукції із розрахунку на одну гривню одержаного доходу від реалізованої продукції покупцям.

Показник витратовіддачі відносно покупців характеризуватиме якість одержаних доходів від покупця за реалізовану йому продукцію (з розрахунку величини одержаного доходу від однієї гривні понесених витрат виробничої собівартості при виробництві продукції).

Безперервна та конкурентоздатна господарська діяльність суб'єктів сільського господарства у сучасних ринкових умовах, окрім якісної реалізації продукції передбачає також необхідність ефективного управління витратами.

Управління процесами перетворення ресурсів на витрати і об'єкти діяльності є головним завданням кожного підприємства. Однак на сьогодні ще не розроблено раціональної моделі формування і використання інформації для управління витратами виробництва сільськогосподарських підприємств.

При побудові системи управління витратами виробництва сільськогосподарського підприємства необхідно, насамперед, чітко виділити для всіх зацікавлених стейкхолдерів можливі об'єкти їх формування і управлінські інструменти (рис. 7).

Рис. 7. Концептуальна схема побудови об'єктів операційних витрат для управлінської діяльності в сільськогосподарському виробництві за інформаційними ресурсами облікової системи суб'єктів господарювання
Джерело: узагальнено авторами

Для здійснення управління витратами підприємства потрібно на рівні підприємства визначити (хто і яким чином буде накопичувати інформацію про витрати підприємства). Система управління витратами повинна забезпечувати взаємозалежне вирішення поставлених завдань. Тільки за таких умов можна досягти ефективності в роботі підприємства.

З метою формування системи ефективного управління господарською діяльністю сільськогосподарського підприємства власники повинні отримувати таку економічну інформацію, яка в повному обсязі буде задовольняти їх потреби, оскільки будь-яка господарська операція, що здійснюється на підприємстві має безпосередній вплив на результати його господарської діяльності.

Опанування керівництвом системи принципів управління фінансово-господарською діяльністю дозволить більш ефективно організувати процес кругообігу капіталу, поліпшити фінансовий стан підприємства, підвищити його ринкову вартість та забезпечити фінансову стійкість.

Ефективне управління витратами підприємства може відбуватися тільки на основі своєчасної, достовірної та повної інформації про собівартість окремих видів продукції не лише в процесі виробництва, але з врахуванням всіх інших можливих витрат, які виникають або потенційно можуть з'явитися в процесі господарської діяльності.

Побудова взаємовигідних відносин зі стейкхолдерами, які мають власні інтереси щодо діяльності підприємства, як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі являється важливим фактором досягнення успіху підприємства, посилення конкурентоспроможності сільського господарства в цілому. Невміння співпрацювати із зацікавленими користувачами інформації може призвести до втрати ринків збуту та доступу до ключових ресурсів, недофінансування господарських процесів, втрати персоналом мотивації до розвитку та самовіддачі, недовіри з боку державних органів та суспільства.

В сучасних умовах організації ефективної діяльності перешкоджають певні складності у взаємодії ключових стейкхолдерів сільськогосподарських підприємств. Тому актуальним є питання узгодженості інтересів та потреб

широкого кола зацікавлених сторін, що роблять позитивний і негативний вплив на результати діяльності сільськогосподарських підприємств.

Широке коло стейкхолдерів, які мають вплив на сільськогосподарські підприємства, а також їхні цілі та форми взаємодії між ними зумовлюють потребу в їх систематизації для структуризації інтересів та впливу на прийняття дієвих управлінських рішень.

Виходячи з цього, доцільним є необхідність розподілу ключових стейкхолдерів сільськогосподарських підприємств на дві групи: зовнішні стейкхолдери та внутрішні стейкхолдери (табл. 5-6).

Таблиця 5. Вплив потреб зовнішніх стейкхолдерів на сучасний стан управління витратами сільськогосподарських підприємств

Група стейкхолдерів	Інтереси стейкхолдерів
Постачальники	Формування витрат на забезпечення регулярності та стабільності замовлень та виконання договірних умов
Покупці	Формування витрат на підвищення якості сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, їх безпеку
Інвестори	Формування витрат на підвищення якості корпоративного управління, інноваційні та наукові розробки
Центральні та місцеві органи державної влади	Формування витрат на забезпечення виконання еколого-економічних, енергетичних програм та продовольчої безпеки; на розвиток інфраструктури та забезпечення росту зайнятості
Посередники	Формування витрат на підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, оптимізація витрат на післяпродажне обслуговування
ЗМІ, населення та громадські організації	Формування витрат на екологічну безпеку, дотримання вимог соціальної відповідальності бізнесу (збереження довкілля, соціальні і благодійні проекти)

Джерело: узагальнено авторами

Таблиця 6. Вплив потреб внутрішніх стейкхолдерів на сучасний стан управління витратами сільськогосподарських підприємств

Група стейкхолдерів	Інтереси стейкхолдерів
Акціонери (власники)	Мінімізація витрат на здійснення процесів управління, закупівлі, виробництва, збуту, розширення масштабів діяльності та частки ринку
Менеджери	Оперативні відомості про собівартість продукції по кожному підрозділу всередині підприємства
Співробітники	Зростання виплат і заохочень, формування витрат на професійний розвиток, страхування життя і здоров'я
Профспілкові організації працівників	Формування витрат на виконання і забезпечення економічних та соціальних прав інтересів працівників агропромислового комплексу, створення безпечних умов праці

Джерело: узагальнено авторами

Таким чином, модернізація інформаційного забезпечення стейкхолдерів спрямована на узгодження їх інтересів, а також форм взаємодії між ними і дозволяє прийняти ефективні управлінські рішення в частині витрат з метою мінімізації небажаних ризиків та оптимізації виробничих витрат і витрат діяльності.

Модернізація інформаційного забезпечення сприяє підвищенню ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств; розширенню можливості виходу на зовнішні ринки; конкурентних переваг підприємств тощо.